

Derkovits és európai kortársai

Születésének 120. évfordulója alkalmából a Budavári Palota teljes A-épületének valamennyi szintjén emlékezik a Magyar Nemzeti Galéria *Derkovits Gyulára* (1894-1934). Bakos Katalin és Zwickl András kurátor közel kétszáz művet (festményt és grafikát) válogatott össze tőle, ráadásul ezt kiegészítették magyar illetve külföldi (német, osztrák, cseh, szlovák meg lengyel) kortársainak témában és stílusban hasonló jellegű munkáival, hogy a két világháború közötti periódus egyik legjelentősebb mesterének életművét hazai valamint nemzetközi összefüggéseiben is elhelyezzék. A szélsőséges legendákat is közelítik egymáshoz a tárlatrendező műtörténészek, egyrészt a proletár nyomort tudatosan vállaló, tüdőbajosan éhen halt piktor tragédiája, másrészt itthon és a határokon túl a kritikusok és műgyűjtők által egyaránt korán felismert, tehetős mecénások által támogatott különc zseni mítosza között sikeresen lavírozva. A hatalmas anyag tagolása világos, mert az irodalomból kölcsönzött tematikai és műfaji ötfejezet mellett (elégia, dráma, satíra, esszé és himnusz) színekkel is elkülönítik a szürke falakon függő Derkovits-oeuvre darabjait a korall alapon tállalt honi kollegáktól illetve a fekete mezőben bemutatott külföldi alkotóktól. A kiállítás végén, egy külön teremben mintegy negyven idevágó művet együtt is felsorakoztatnak a korabeli Európából. Tárlatkrónikánkban most mi is főleg az egyes nemzeti sajátosságokra és hasonlóságokra fektetjük a hangsúlyt.

Az antik mitológiai vagy bibliai ihletésű, de mindenképpen idillikus-rusztikus Paraszt-Árkádia témakörben például a Nagy fa alatt (1922) kosárban gyümölcsöt tartó, meztelen emberpárjának olajjal festett vásznához datálásában és tartalmában is szorosan simul Roman Kramsztyk: Fügeszüret

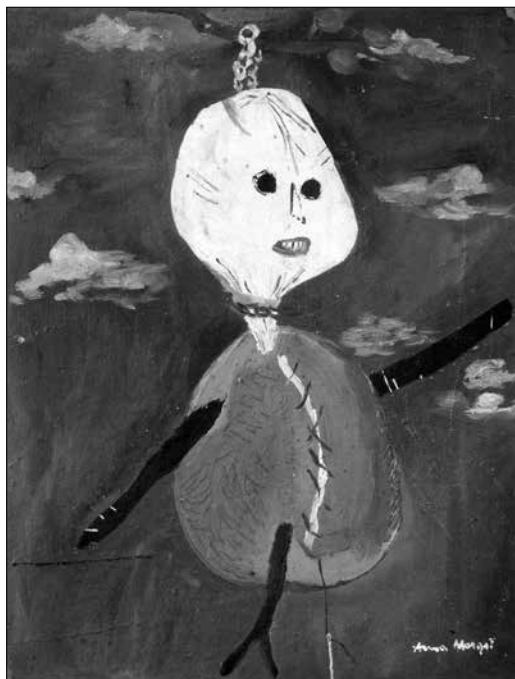

Derkovits Gyula:
Anya (1934)

Derkovits Gyula: Mi ketten (Én és a feleségem), 1927

(1920-22) dekoratíván stilizált, színezett fametszete a létrán álló, kortárs ruhát viselő férfival és nővel, amelyet a varsói Muzeum Narodowe kölcsönzött. „A művész mint próféta” összefoglaló fali felirat alatt jól illik egymáshoz az Utolsó vacsora (1922) Derkovits baráti és rokoni körét megörökítő asztaltársaságának apostoli köpönyeget viselő, fekete-fehér tus tanulmánya és modern inget hordó végleges olaj-változata, meg Carry Hauser: Júdászcók (1923) kartonja Bécsből, az Österreichische Nationalbank tulajdonából, akárcsak Karl Schmidt-Rottluff: Útban Emmauszba (1918) már-már karikatúraszerűen groteszk, szálkásan expresszionista fametszete, drámai kontrasztokkal, a stuttgarteri Staatsgalerie jóvoltából. „A város ritmusa” szlogenjével egymás édes testvérei lehetnének Derkovits lüktető foltokkal és kontúrvonalakkal komponált, fényekben-árnyékokban vibráló 1927-es „Ucca”-variációi fametszeten, rézkarcon, meg annak germán avantgárd elődei, Paul Fuhrmann: Éjszakai utca (1920) gouache-lapjának villózó reflektorsugarai a porosz metropoliszból, a Deutsches Historisches Museumból és Max Beckmann hidegtű Nagy hídja (1922) a berlini Kupferstichkabinett-ből. Ugyaninnen érkezett a „Megélt történelem” részlegen Käthe Kollwitz 1919-es, fába metszett emléklapja a szabadkülönítményes tiszték által agyonlőtt szociáldemokrata politikus – Karl Liebknecht – tiszteletére, a fehér lepedővel letakart

Anna Margit:
Akasztott
bábu
(1956)

holttest mellett a siratók sorfalával. Ezt az ősi, biblikus szemfedő-motívumot vette át előbb Derkovits is a fehérterror áldozatául esett Somogyi Béla szocdem újságíró névtelenül idéző Halottsiratás-variációi közül 1923-as fametszetén, de 1924-es rézkarc és olaj kompozícióin már a gyolcs drapériára kiterített meztelen férfiakt hever az előtérben.

Egymás hatását kölcsönösen felerősítő kontrasztot képez „Az urak világa” meg „A proletárok világa” sorozat – előbbi groteszk humort sem nélkülöző szarkasztikus gúnnyal, utóbbi viszont mély együttérzéssel az eredetileg asztalos szakmát tanult festő sorstársai iránt. Derkovits: Telefonáló (1931)

temperájának kopasz, hájfejű tarkója fülhallgatóval ikerpárja Georg Grosz szemből ábrázolt, 1922-es ofszet-litográfia Tisztességes úriemberének, Karel Stika szivarozó-kávézó 1926-os linójának (a brnói Moravská Galerie kölcsönzése) vagy Koloman Sokol 1930-as fametszetén cigarettázva söröző alteregójának (a pozsonyi Slovenská národná galéria tulajdona). Szintén innen jött Palugyai Zoltán 1930-as szénrajza, a gyárkapu előtt alkalmi foglalkoztatásra váró, fatörzset támasztó munkanélküli alakjával, amely jó pandanja Derkovits 1932-es, szintén sildes sapkás, tussal rajzolt, térdére támaszkodó Proletárjának meg 1933-as, azonos technikájú, asztalra könyöklő Pihenő munkásának. Az „Asszonyi sors” égisze alatt említhetjük 1934-ből a csecsemőjét arcához szorító Anya bensőséges szén vázlatát és végleges olaj változatát, ezüst porfestékekkel kombinálva. Telitalálat mellett Käthe Kollwitz: Anya karjában gyermekkel 1931-32-es krétarajza a sváb főváros állami képtárából. És akkor még nem szóltunk a külön benyúló monumentális Dózsa-sorozatáról, vagy a „Mi ketten” ciklus privát szférájáról, meg annyi más, erőteljes tömörsége miatt időközben ikonikussá vált remekművéről és az európai „konkurencia” ezekre rímelő párhuzamairól... Derkovits tudatosan merített a művészettörténet klasszikus tradícióiból és jelképrendszeréből éppúgy, mint kora belföldi és külföldi vizuális kultúrájából, a karikatúrától a falragaszon át a reklámgig, avagy a fotográfiától a film képi világáig. A jubiláris tárlat példás gondossággal tér ki ezekre a referenciákra is. A reprezentatív nemzetközi seregszemle július 27-ig látogatható – 300 oldalas, vaskos katalógus kíséretében –, de felhalmozott anyagának volumene miatt szakértők számára is többszöri bejárást igényelhet...

A szépség és a reklám

Ezzel a címmel követi nyomon a női ideál alakulását a huszadik század első felében a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Óbudán, Rédey Judit és Kulich Julianna rendezésében. Az öt évtizedet átfogó divattörténeti válogatás egyben a rendkívül sokrétű hirdető-ipar kivirágzását is demonstrálja a rohamosan bővülő tömegtermeléssel párhuzamosan, a kisebb-nagyobb reklámhordozóktól – mint amilyenek az óriásplakátok, normál falragaszok és kirakati táblák, továbbá arasznyi szórólapok, fejléces számlák és rajzos árjegyzékek meg reklámkártyák illetve divatlapok –

A „Divat Salon” címlapja (1906)

az eredeti, korabeli tárgyakig (külön kalapok, cipők, táskák, kesztyűk és egyéb kellékek kollekcói mellett komplett öltözékek, tetőtől-talpig).

„Schätz J. Nagy Söracsarnoka Zugló megnyitva! Három kuglizó – Nagy táncsterem. Kitűnő jó konyha és borok, legjobb kőbányai sör, jutányos árak jó kiszolgálás mellett” – olvashatjuk rögtön a bejáratnál, az 1900-as évekből való, életnagyságú óriásplakáton, az asztalnál ülő elegáns házaspár háttérében a tágas kerthelyiséggel. Odébb cseh nyelven a világhírű konkurencia, a pilseni nedű (pivo) reklámcedulája a Plzensky Prazdroj (Pilzeni Ősforrás)

Faragó
Géza:
Holzer
Divatház
számló-
cédulája
(1900-as
évek vége)

170 éve működő gyarából, mint a minőségi serital szinonímája szerte Európában. Az itt felszedett kilók ledolgozásáról közvetlenül mellette gondoskodik a másik falragasz, a budai hegyvidék erdős panorámájával: „Húvösvölgyi Park-Szanatórium és Vízgyógyintézet. 50 tágas modern szoba. Fogyasztó és dietikus kúrák. Röntgen, hydro- és elektroterápia”. Ám Faragó Géza ezekkel egyidős művészi hirdetményéből az is kiderül, hogy a magyar fővároson kívül is van élet. „Elsőrangú Lipik gyógyfürdő, alkalikus jódtartalmú hévíz 64° Slavonia. Biztosan gyógyít: emésztési zavarok, csúsz, köszvény, csonttörések, gyermekkorok és alkati bajokat”. A kicsiben mellékelte térkép „Szerb, Horvát és Szlovén Királyság, állami vasutak” feliratú vonalhálózata pedig azt igyekszik bizonyítani, hogy a kiterjedt és sok nemzetiségű Monarchiában úgyszólván megszűntek a távolságok, mert átszállás nélkül lehet bárhová elérni...

Az egyik benyílt korabeli budoárnak rendezték be, tarkabarka bokkrétákkal dekorált spanyolfalon és szecessziós virág-mustrájú Thonet-széken csipkés, fodros meg szalagcsokros női alsóruhák, spontánul szerteszt dobálva. Hogy honnan származhatnak ezek a szemnek tetszetős példányok? Arra is választ kaphatunk a közeli vitrinek újsághirdetéseiből. „Az általánosan ismert Herz Mór Nagy

Áruháza – csakis IV. kerület, Deák Ferenc utca 21. szám – teljesen feloszlik, ennek folytán az összes raktáron lévő sokféle áru rendkívül leszállított áron lesz elárúsítva és pedig:” – itt egy hosszú lajstrom következik. Az 1906-ból való reklám mellett egy 1910-es datálásúhoz részletes rajzokat is mellékeltek: „Kunz József és Társa Budapest M.K.Kiváltságos nagykereskedők, fehérneműgyárosok reggeli ruhái és kabátjai” felirattal. A kiterjedt Habsburg birodalomban azonos évből a magyar Ladislaus Rátz németül hirdette Bosznia-Hercegovina fővárosában, Szarajevóban lévő „Toilette-Firmáját”. Bújtott népszerűsítésnek is beillik egy röpké kis levél: „Doktorkám! Nem tudom eléggé meghálálni, hogy a Gerő-féle cipőt ajánlotta...” A biztonság kedvéért pedig minden lényeges tudnivaló mellékelve, németesen magyaros helyesírással: „Gerő Adolf orthopädiái cipész mester Ő.cs.kir. fensége József főherceg udvari szállítója. Budapest Kossuth-Lajos-u.4. Alapított 1870”. A falakat további plakátok borítják. Ismét Faragó Géza bukkan fel, 1908 körüli reklámján egy „teljes harci díszben” – vagyis földet seprő fodros-bodros szoknyával, tollbokrétás malomkerék-kalappal, vállára vetve egészen lenyúzott ezüstróka prémmel és azonos szőrméből

Párizsi divat
– orosz
folklor
modorban
(1920-as
évek)

készült muffal – vonuló dámával, feje fölött rövid szöveggel: „Holzer Divatháza Budapest”. Bíró Mihály valamivel későbbi, 1912 tájáról való kompozícióján szintén lényegre törő közlés olvasható: „A Dáma – asszonyi ékességek, ruha, kalap és mindenféle asszonyholmi IV. Váci u.11.”

Az első világháború meg az azt követő forradalmak a női öltözködésben is drámai változásokat hoztak. Mivel a férfiak a frontokon harcoltak, elesetek vagy fogságba kerültek, netán egész életükre megnyomrodottak, a nők rákényszerültek arra, hogy egyedül is helytálljanak. Miközben munkájukat is ők végezték el, sorra átvették szokásaikat: nemcsak cigarettáztak, hanem sportoltak is. Sátory Lipót 1920-as plakátján – amely a „Zervo benzinmegtakarító készülék” reklámja – fiatal hölgy ül a nyitott sportautó volánjánál, szemébe húzott sapkával, porvédő szemüveggel és nyakára tekert csíkos sállal. Divatba jött a fiús testalkat és bubi frizura, meg a mozgást nem akadályozó, a testet sem szorító rövid és kényelmes ruha. A húszas évek híres párizsi divatdiktátora, az önmagát megvalósító kemény üzletasszony, Coco Chanel azt hirdette, hogy a divat csak akkor jó, ha kellő szabadságot biztosít viselőjének. A nők a pantallóviseletet is átvették, amint azt a filmdívák is diktálták, Gréta Garbótól Marlene Dietrichen át Karády Katalinig. Ez a tendencia a szabadidő-viseletre is kiterjedt. Vaszary János vagy Márffy Ödön mondén tengerparti festményeit juttatta eszembe a Kálvin tér 7. és Andrássy út 4. alatt székelő Fenyves Áruház hirdetése

~ 18 ~ MAGYAR URIASSZONYOK LAPJA

J. 2955. Bőrruha világosbőrű mancsánál, fiatal hölgyek részére. A különleges díszítésű díszítésként van szabva, keppeszerű ujjakkal. Kétféleképpen szabható a harangujjú. Anyagjelölés: 3,65 m, 100 cm széles anyagból.

J. 2959. Tiszta sötét, puha taftból, fiatal hölgyek számára. Harangujjú szabású, fűzőt követően a vállon fodor. A rózsák lila szalag.

Minden ruha szabásmintája kiadóinknál 6000 Ft-ig 2,40 Ft/25cm-es kötések ellenében ~ Készlet szabásmintája 4,80 Ft

J. 2960. Hosszú, rövid csipetű kalap, almarózi színű, szelvényű. Bőrűke szelvényű díszítés, szelvény, háttérű díszítés ujjakkal. A nyakvonalnál puha bőrről szelvényű díszítés. Anyagjelölés: 3,35 m, 100 cm széles anyagból.

J. 2961. Különböző díszítésű ruha és anyagból.

J. 2962. Fekete crepe-de-chinéből, karszó, kint mediterrán, bőrvonal részlete. A kivágásnál díszítés, fekete díszítés. Anyagjelölés: 3,40 m, 100 cm széles anyagból.

J. 2963. Estélyi ruha rózsaszínű crepe-de-chinéből. Az alján fehérvonalú csipetű díszítés, szelvényű, a szelvény ujjakkal a fűzők is. Háttérű szelvényű, Anyagjelölés: 3,25 m, 100 cm széles anyagból.

Magyar Uriasszonyok Lapja (1930-as évek)

a harmincas évekből: „4 részes pizsama a legújabb strandkülönlegesség. A legdivatosabb anyagból készült 4 részes női strand pizsama-készlet, mely áll 1 nadrágból, 1 blúzból, 1 kabátból, 1 táskából. Kitűnően mosható anyagból. Postán utánvétellel bérmentve szállítjuk”. Ahogy a divatban szokásos retró hullámok jönnek és mennek, a negyvenes években aztán bekövetkezett az ellenreakció. Egyrészt az osztrák-bajor „dirndli” mintájára betört a magyar folklór a puffos ujjú blúzzal, pruszlikkal, köténnyel és rókolyával – ennek meglehetősen túlkapása a szokásos dekoltázs és kepp helyett a csikósok bő ingujjára emlékeztető nagystélyi felsőrészre öltött, stilizált suba nemezéből, szűrrátétekkel dekorálva –, másrészt a klasszikus polgári öltözékeken is felbukkannak mértékkel és ízléssel alkalmazott népies hímzések, filc applikációk meg horgolt csipkék. A második világháború kitörésével az anyagihiány ismét drasztikus fordulatot okozott: a sima, szűk szoknyák térd fölé rövidültek, nyáron pedig vászon szandálokat hordtak parafa talppal. Ezekről már a korabeli filmhíradókból összevágott divatbemutatók nonstop vetítései is tanúskodnak. A látogatók érintőképernyőn különféle nyomtatványokat tanulmányozhatnak, kávéházi újságkeretekben pedig, márványasztal mellett ülve a korszak divatlapjainak, képes magazinjainak másolatait lapozgathatják.

A tárlat augusztus 17-ig tekinthető meg: Budapest III. Korona tér 1.

Wagner István

R 1897. sz. Csinos kirándulócsizmák. Kockás alj. egyzsinór kabát.

R 1898. sz. Kirándulóruha és kis kabátok. Alatta ingblúz viselendő.

R 1899. sz. Nadrágszoknya nagyzeber kabáttal.

R 1900. sz. Tiszta nadrág hosszúujjú ingblúzzal. Pláttal leányoknak való csinos kirándulócsizmák.

R 1901. sz. Harangszabású szoknya felsőrésztel. Hármegy medell szabású. Ára bérmentve 1 pengő 40 fillér.

Felöltés szerkesztő: SOMFAY MARGIT. Felső kiadó: PAIZS GEZA. Kiadóudatolmány: Forrás Nyomda Műintézet és Kiadóvállalat Rt., Budapest, VII., Dobány-utca 12

Magyar variánsok a francia divatra (1943)